

Зелянко, В.У. Лексіка-семантычны напрамак у навучанні арфаграфіі беларускай мовы ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі / В.У. Зелянко // Роднае слова. – 2014. – № 12. – С. 49–52.

Зелянко В.У.

ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНЫ НАПРАМАК У НАВУЧАННІ АРФАГРАФІІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ВА ЎСТАНОВАХ АГУЛЬНАЙ СЯРЭДНЯЙ АДУКАЦЫІ

Ключавыя словы: навучанне арфаграфіі, дыферэнцыйныя напісанні, лексіка-семантычны напрамак у навучанні арфаграфіі, прыцып актуалізацыі семантыкі слова пры навучанні арфаграфіі.

У артыкуле раскрываецца сутнасць дыферэнцыйных напісанняў у беларускай арфаграфіі, вызначаюцца арфаграфічныя сродкі сэнсавай дыферэнцыяцыі. Аналізуюцца прыватнаметадычныя прыцыпы, на якіх грунтуецца лексіка-семантычны напрамак у навучанні беларускай арфаграфіі ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Даецца тэарэтычнае абгрунтаванне прыцыпу актуалізацыі семантыкі слова пры навучанні арфаграфіі, сфармуляванаму аўтарам артыкула.

Keywords: teaching spelling, differentiated writing, lexical and semantic trend in teaching spelling, principle based on actualisation of word semantics in teaching spelling.

The article reveals the essence of differentiated spellings in Belarusian orthography, determines spelling means of semantic differentiation. There is an analysis of particular methodical principles that are the base of the lexical-semantic

trend in teaching Belarusian orthography in institutions of secondary education. The article presents a theoretical justification of the principle based on actualisation of word semantics in teaching spelling, formulated by the author.

Выдзяленне лексіка-семантычнага напрамку ў навучанні беларускаму правапісу абумоўлена ўзаемасувяззю арфаграфіі і лексікалогіі, што выяўляецца найперш у сэнсаадрознівальнай функцыі дыферэнцыйных напісанняў, якія дазваляюць размяжоўваць семантыку слоў-амонімаў.

У.І. Куліковіч выдзяляе наступныя асаблівасці дыферэнцыйных напісанняў:

- яны дазваляюць «арфаграфічна адрозніваць тое, што не адрозніваецца фанематычна» (маецца на ўвазе размежаванне на пісьме фанетычных амонімаў, або амафонаў – слоў, якія вымаўляюцца аднолькава, але пішуцца па-рознаму: *грыб – грып, Пярун – пярун*);

- у дыферэнцыйных напісаннях літары «асацыіруюцца не з гукамі, а непасрэдна з сэнсам слова» [1, с. 23].

Як сцвярджае П.У. Сцяцко, у беларускай мове дыферэнцыйныя напісанні «вычэрпваюцца, па сутнасці, адрозненнем амонімаў – агульных і ўласных назоўнікаў: *цётка – Цётка* (А. Пашкевіч), *скіба – Скіба, брыль – Брыль* (Янка Брыль)» [2, с. 175].

Разам з тым па аналогіі з класіфікацыяй С.І. Львовай, якая амафоны рускай мовы падзяляе на чатыры групы [3, с. 6–7], у беларускай мове таксама можна выдзеліць:

1) амафоны, якія з’яўляюцца словамі адной часціны мовы:

- дзеясловы (*адвезці – адвесці, расчыніць – рашчыніць, расчаниць – расшчаниць*);

- агульныя назоўнікі (*род – рот, казка – каска, раставанне – расставанне*);

- агульныя і ўласныя назоўнікі (*Колас – колас, «Маладосць»* (часопіс) –

маладосць, Вера – вера);

- *уласныя назоўнікі (Растовым (прозвішча) – Растовам (назва горада), Кіравым – Кіравам)*;

- *прыслоўі (уперамешку – уперамежку)*;

2) амафоны, якія з’яўляюцца словамі розных часцін мовы:

- *назоўнікі і дзеясловы (медзь – мець, лес – лез, мох – мог, разьбяры – разбяры)*;

- *назоўнікі і прыметнікі (рыскі – рыжскі)*;

- *назоўнікі і займеннікі (ваз – вас)*;

- *назоўнікі з прыназоўнікамі і прыслоўі (да хаты – дахаты, з пачатку – спачатку, у бок – убок)*;

- *прыметнікі з прыназоўнікамі і прыслоўі (у пустую – упустую, з большага – збольшага)*;

- *лічэбнікі з прыназоўнікамі і прыслоўі (у трох – утрох, у дваіх – удваіх, у семярых – усемярых)*;

- *дзеясловы і прыслоўі (нарэжце – нарэшыце)*;

- *дзеепрыслоўі і прыназоўнікі (не глядзячы на – няглядзячы на)*;

- *займеннікі з прыназоўнікамі і злучнікі (за тое – затое, пры тым – прытым, па колькі – паколькі)*;

3) амафоны, якія з’яўляюцца рознымі граматычнымі формамі аднаго і таго ж слова (*вынесеце – вынесіце, вывезеце – вывезіце*);

4) амафоны, якія ўзнікаюць у выніку супадзення ў вымаўленні слова і спалучэння слоў (*адмыла – ад мыла, прасцяг – пра сцяг, няскошаная трава – не скошаная ўчора трава*).

Адносна апошняй групы амафонаў (пар слоў тыпу *адкос – ад кос, згары – з гары, паднос – пад нос*) І.Я. Лепешаў заўважае, што «ў такіх выпадках змешваюцца адзінкі розных моўных узроўняў – лексічнага і фанемнага: слова як факт лексічнай сістэмы і фанетычнае слова, адрэзак маўлення, які ўзнікае толькі ў маўленчай плыні» [4, с. 95].

Вышэйпрыведзеныя прыклады амафонаў дазваляюць устанавіць найбольш пашыраныя арфаграфічныя сродкі сэнсавай дыферэнцыяцыі ў беларускай мове:

- вялікая і малая літары (*Крапіва – крапіва*);
- літары, якія абазначаюць парныя звонкія і глухія зычныя (*плод – плот*);
- літары *ы, а ў* канчатках творнага склону прозвішчаў і геаграфічных назваў (*Барысавым – Барысавам*);
- кантактныя і асобныя напісанні (*угары – у гары*).

Трэба адзначыць, што арфаграмы ў некаторых амафонах Л.М. Бажэнка класіфікуе як комплексныя, паколькі яны «падпарадкоўваюцца дзеянню не аднаго, а двух арфаграфічных прынцыпаў» [5, с. 125]. Так, арфаграмы ў словах тыпу *плод – плот* з'яўляюцца дыферэнцыйна-фанемнымі, бо правяраюцца моцнай пазіцыяй фанемы (*плод – плады, плот – платы*). У напісаннях тыпу *Барысавым – Барысавам* літара *ы* пішацца ў адпаведнасці з фанематычным прынцыпам (з *якім* чалавекам? – з *Барысавым*), літара *а* – у адпаведнасці з вымаўленнем, г.зн. паводле фанетычнага прынцыпу (пад *горадам Барысавам*). Дарэчы, У.І. Куліковіч лічыць, што «напісанні тыпу *пад Барысавам і гуляла з Барысавым*... не варта разглядаць як напісанні, заснаваныя на дыферэнцыйным прынцыпе, паколькі фанемная будова іх не супадае» [6, с. 33].

Такім чынам, лінгвістычнай падставай для выдзялення лексіка-семантычнага напрамку ў навучанні беларускай арфаграфіі з'яўляюцца:

1) *дыферэнцыйныя напісанні*, якія рэгулююць правапіс семантычна адрозных слоў, аднолькавых па гукавым складзе;

2) *марфалагічны прынцып арфаграфіі*, на якім грунтуюцца арфаграфічныя правілы, што «абспіраюцца на граматычны аналіз рознай складанасці, пачынаючы ад умення разабраць слова па саставе і канчаючы ўменнем выявіць розныя моўныя значэнні» [7, с. 6];

3) *лексіка-сінтаксічны прынцып арфаграфіі*, які вызначае правілы

напісання слоў разам, асобна, праз злучок: «пытанне аб злітным ці асобным напісанні вырашаецца на аснове сэнсавых адносін, што выяўляюцца паміж словамі ў сказе, у прыватнасці, на аснове ўсведамлення слова як асобнага цэлага» [8, с. 199];

4) *лексіка-граматычны прынцып арфаграфіі*, згодна з якім уласныя назоўнікі пішуцца з вялікай літары, агульныя – з малой.

Некаторыя змены ў «Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (2008) ілюструюць тэзіс аб тым, што «арфаграфія ўмешваецца ў галіну семасіялогіі і адлюстроўвае ўнутраны, сэнсавы бок мовы» [7, с. 8]. Так, у § 2 новай рэдакцыі «Правіл...» размяжоўваецца напісанне літары *ё* ў складаных словах з першай часткай *радыё-* (*радыёантэна, радыёпрыёмнік, радыёспектакль*) і літар *е, я* ў складаных словах з першай часткай *радый-* (*радыёбіялогія, радыёлячэнне, радыёметрыя*). Як вынік, «літары *е, ё*, якія абазначаюць гукі [э], [о], сталі патэнцыяльна звязаны з сэнсам» [9, с. 178].

У правіле аб правапісе суфіксаў дзеясловаў (§ 23) знайшла адлюстраванне ўласцівая беларускай мове «тэндэнцыя да выцяснення суфікса *-ірава-* (*-ырава-*) марфемай *-ава-* (*-ява-*). Першы суфікс застаецца толькі там, дзе без яго слова губляе семантычную акрэсленасць» [10, с. 208]: *драпіраваць, курыраваць, лакіраваць*. Акрамя таго, дапускаецца ўжыванне суфікса *-ірава-* (*-ырава-*), калі без яго ўзнікае аманімія дзеясловаў з лексемамі, што маюць суфікс *-ава-* (*-ява-*): *буксіраваць* ‘цягнуць за сабой на канаце (другое судна, аўтамашыну і пад.)’ – *буксаваць* ‘пра колы: круціцца, коўзаючыся па паверхні, не рухаючыся з месца’; *газіраваць* ‘насычаць (вадкасць) газам’ – *газаваць* ‘павялічваць скорасць машыны, самалёта і пад.’; *камандзіраваць* ‘адправіць (адпраўляць) куды-небудзь са службовым даручэннем’ – *камандаваць* ‘вымаўляць словы каманды, аддаваць каму-небудзь каманду; быць камандзірам; загадваць, аддаваць распараджэнні’.

Выключэнні з асобных правіл беларускай арфаграфіі таксама абумоўлены імкненнем пазбегнуць сэнсавай неадназначнасці. Напрыклад, у першай частцы

складаных слоў пішацца літара *a*, калі ў другой частцы націск падае на першы склад (*вастрано́сы, даўгалéцце, заканаméрны*), літара *o* – калі ў другой частцы націск падае не на першы склад (*во́страсюжэ́тны, доўгажыха́р, зако́напраэ́кт*). «Калі б прапанаваная норма вытрымлівалася ва ўсіх выпадках, то правапісных цяжкасцей амаль не было б. Аднак ёсць значная перашкода – сэнсавая нераспазнавальнасць. Шматлікія словы маглі б выклікаць цяжкасці пры асэнсаванні значэння, – адзначае В.І. Іўчанкаў і прыводзіць наступны прыклад: – Напісанне слова *блогасфера* (сукупнасць усіх блогаў як сацыяльнай сеткі) праз *a* ў першай частцы магло б прывесці да семантычнага казусу» [10, с. 107].

Тэарэтыка-метадычную аснову рэалізацыі лексіка-семантычнага напрамку ў навучанні арфаграфіі беларускай мовы ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі складаюць пэўныя метадычныя прынцыпы.

Так, расійскім вучоным Л.П. Федарэнка сфармуляваны *прынцып разумення моўных значэнняў*: «родная мова засвойваецца, калі набываецца здольнасць разумець лексічныя і граматычныя моўныя значэнні ў працэсе сінхроннага (адначасовага) развіцця лексічных і граматычных навыкаў» [11, с. 21]. Методыка навучання арфаграфіі, пабудаваная на прынцыпе разумення моўных значэнняў, павінна спрыяць усведамленню вучнямі лексічных і граматычных з’яў у працэсе выпрацоўкі правапісных уменняў і навыкаў. Напрыклад, засваенне правіла аб напісанні канчаткаў назоўнікаў другога скланення ў родным склоне адзіночнага ліку грунтуецца на асэнсаванні школьнікамі семантыкі гэтых назоўнікаў, паколькі выбар канчатка *-а (-я)* або *-у (-ю)* залежыць ад значэння слова: *лісце ясеня* (дрэва) – *камода з ясеню* (матэрыял, з якога выраблены прадмет); *пятага лістапада* (назва месяца) – *пара залатога лістападу* (ападанне лісця); *дзверцы гардэроба* (шафа для адзення) – *сукенка з гардэробу актрысы* (сукупнасць адзення); *першы пункт загада* (дакумент) – *не чуў загаду камандзіра* (дзеянне паводле дзеяслова *загадаць*).

У методыцы навучання рускай мове Р.Н. Прыступа выдзяляе *прынцып сувязі заняткаў на арфаграфіі са слоўнікавай работай*, асноўнымі шляхамі рэалізацыі якога з'яўляюцца: «1) раскрыццё семантыкі слова; 2) увядзенне найбольш ужывальнай лексікі ў актыўны слоўнікавы запас вучняў; 3) апора, акрамя складу слова, таксама на яго лексічнае значэнне» [12, с. 142]. Прымяненне многіх правіл беларускай арфаграфіі, у прыватнасці заснаваных на лексіка-сінтаксічным прынцыпе, таксама патрабуе асэнсавання вучнямі семантыкі слоў. Напрыклад, для адрознення дзеясловаў з прыстаўкай *неда-* ад дзеясловаў з часціцай *не* і прыстаўкай *да-* школьнікі павінны ўсвядоміць значэнне непаўнаты, уласцівае дзеясловам з прыстаўкай *неда-* (*недаглядзець* 'праявіць недастаткова ўвагі пры наглядзе за кім-небудзь, чым-небудзь'; *недадаяць* 'есці недастаткова, дрэнна харчавацца'), і значэнне не даведзенага да канца дзеяння, якое маюць дзеясловы з часціцай *не* і прыстаўкай *да-* (*не даглядзець фільм* 'не скончыць прагляд', *не даеці кашы* 'не з'есці да канца').

У адпаведнасці з семантычным прынцыпам рускага правапісу, які рэгулюе ўжыванне вялікіх і малых літар, і лексіка-марфалагічным прынцыпам, што вызначае правілы напісання слоў асобна, разам і праз злучок, у методыцы навучання рускай арфаграфіі М.Т. Баранаў вылучае *прынцып супастаўлення ўласнага імя і ўласнага наймення і агульнага імя*, а таксама *прынцып супастаўлення семантыкі слова і структуры слова* [13, с. 162]. Названыя прынцыпы рэалізуюцца і пры навучанні беларускаму правапісу. Напрыклад, у працэсе засваення вучнямі тэмы «Агульныя і ўласныя назоўнікі. Правапіс уласных назваў» (6 клас) звяртаецца ўвага на дыферэнцыяцыю лексічных значэнняў агульных і ўласных назоўнікаў сродкамі арфаграфіі (агульныя назоўнікі пішуцца з малой літары, уласныя – з вялікай): *пярун* 'удар грому' – *Пярун* 'у славянскай міфалогіі бог нябеснага агню'; *дуброва* 'ліставы лес са значнай колькасцю дубоў' – *Дуброва* (назва вёскі); *абеліск* 'помнік у выглядзе гранёнага, звужанага ўверсе слупа' – «*Абеліск*» (аповесць В. Быкава).

Супастаўленне семантыкі слова і яго структуры мэтазгодна, у прыватнасці, пры вывучэнні правапісу прыставак, якія заканчваюцца на зычны (5 клас). Так, розніца ў напісанні слоў *расставанне* і *раставанне* абумоўлена іх семантыкай, якая знайшла адбітак у марфемнай будове гэтых назоўнікаў: *расставанне* – дзеянне паводле дзеяслова *расставацца* ‘ісці адкуль-небудзь, разлучацца, разыходзіцца, развітваючыся’ (корань *-ста-*, на стыку прыстаўкі і кораня адбываецца падваенне літар); *раставанне* – дзеянне паводле дзеяслова *раставаць* ‘пераходзіць у вадкі стан пад уздзеяннем цяпла; адтайваць, пераставаць быць падмёрзлым’ (корань *-та-*).

У беларускай лінгваметодыцы сфармуляваны *прынцып сувязі арфаграфіі з развіццём маўлення вучняў*, які «праяўляецца перш за ўсё ў афармленні пісьмовага маўлення ў адпаведнасці з арфаграфічнымі нормаў, паколькі правільнасць напісання – неад’емная частка пісьмовага маўлення, паказчык маўленчай культуры» [14, с. 92]. В.А. Ляшчынская ўказвае на двухбаковы характар сувязі арфаграфіі з развіццём маўлення школьнікаў: з аднаго боку, усведамленне значэння слова спрыяе авалоданню яго правапісам, з другога боку, метадычна правільна арганізаваная арфаграфічная работа вядзе да ўзбагачэння слоўнікавага запasu вучняў. Напрыклад, адной з умоў прымянення правіла правапісу *не (ня), ні* з рознымі часцінамі мовы з’яўляецца ўменне падбіраць да слоў сінонімы: *не (ня)* пішацца разам, калі назоўнік, прыметнік, прыслоўе можна замяніць сінонімам без прыстаўкі *не-* (*няпраўда – хлусня, нешырокі – вузкі, нямнога – мала*). Як вынік, вывучэнне названага правіла спрыяе не толькі фарміраванню арфаграфічнай пісьменнасці школьнікаў, але і ўзбагачэнню іх слоўнікавага запasu сінанімічнымі парамі тыпу *незвычайны – унікальны, неспакойна – трывожна, недаверліва – скептычна* і да т.п.

Важнасць слоўнікавай работы пры навучанні арфаграфіі падкрэсліваў М.В. Ушакоў: «Калі слова незразумелае вучням, далёкае ад іх словаўжывання, то і засваенне яго правапісу будзе надзвычай абцяжарана» [15, с. 5]. У сувязі з гэтай заўвагай варта адзначыць немэтазгоднасць выкарыстання ў якасці

дыдактычнага матэрыялу па арфаграфіі слоў абмежаванага ўжывання без тлумачэння іх лексічнага значэння. Напрыклад, у вучэбным дапаможніку «Дыктанты па беларускай мове. 9–11 класы» моўны матэрыял па тэме «Правапіс спалучэнняў галосных у запазычаных словах» уключае тэрміны *лакфіэль, міэлаг, міязін, вібрыён, лямбліёз, фрыкцыён, гляцыёлаг* і інш. [16, с. 9], сэнс якіх не раскрываецца, што робіць арфаграфічную задачу (уставіць у словы прапушчаныя літары) фармальнай, не звязанай з практыкай маўленчых зносін вучняў.

На неабходнасць фарміравання арфаграфічных ведаў, уменняў і навыкаў школьнікаў на аснове анамасіялагічнага падыходу ўказваў В.У. Протчанка. Названы падыход «арыентуе, каб вучні самастойна асэнсоўвалі словы і выразы ў суадноснасці з тымі прадметамі, з’явамі, падзеямі, асобамі, якіх яны называюць» [17, с. 21]. Зыходзячы з гэтага палажэння намі сфармуляваны *прынцып актуалізацыі семантыкі слова пры навучанні арфаграфіі*. Важнасць раскрыцця сэнсу моўных адзінак, правапіс якіх падлягае засваенню, тлумачыцца наступнымі фактарамі:

- уплывам лексічнага значэння слова на яго правапіс (напрыклад, у словах, утвораных ад дзеясловаў *ісці, хадзіць*, прыстаўка *з-* або *с-* пішацца ў залежнасці ад значэння слова: *сыходзіць* (са сцежкі) – *зыходзіць* (з фактаў); выбар літары *ж* або *ш* пры напісанні прыслоўяў *уперамежку* і *ўперамешку* залежыць ад сэнсу слова: *уперамежку* ‘папераменна чаргуючыся, перамяжоўваючыся’ – *ўперамешку* ‘у перамяшаным выглядзе, у беспарадку’);

- існаваннем у беларускай мове так званых «сэнсавых» напісанняў (асобныя напісанні службовых і самастойных часцін мовы, правапіс слоў-амонімаў): *у дзень – удзень, на што – нашто, раман – Раман*;

- наяўнасцю ў тэкстах арфаграфічных правіл слоў-ілюстрацый, значэнне якіх можа быць незразумелым вучням (напрыклад, прыведзенае ў вучэбным дапаможніку для 5-га класа правіла правапісу літар *о, э, а* ўключае словы-прыклады *капэла, кашнэ, камюніке, грэйдар* і інш. [18, с. 144–146], сэнс

якіх патрабуе тлумачэння);

▪ неабходнасцю ўзбагачэння слоўнікавага запасу вучняў: «пашыраючы дыяпазон арфаграфічнай пісьменнасці, неабходна пашыраць і слоўнік вучняў» (М.В. Ушакоў) [15, с. 6].

Рэалізацыя прынцыпу актуалізацыі семантыкі слова забяспечвае функцыянальны аспект арфаграфічнай работы, паколькі «вучні аналізуюць ужыванне слова ў праяўленні тых бакоў яго значэння, якія адпавядаюць дадзенаму кантэксту, усведамляюць, што спалучэнне слоў у тэксце... абумоўлена іх семантыкай» [19, с. 9].

Такім чынам, лексіка-семантычны напрамак у навучанні арфаграфіі беларускай мовы ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі грунтуецца на ўзаемасувязі арфаграфіі і лексікалогіі, на арфаграфічнай дыферэнцыяцыі лексічных значэнняў амафонаў. «Сэнсавае рашэнне» арфаграмы прадугледжвае разуменне вучнямі семантыкі слоў і, як вынік, патрабуе выхаду за рамкі арфаграфічных правіл. Прыватнаметадычныя прынцыпы навучання, на якіх базуецца лексіка-семантычны напрамак, актуалізуюць сувязь вучэбных заняткаў па арфаграфіі са слоўнікавай работай, з равіццём маўлення вучняў, вызначаюць неабходнасць раскрыцця сэнсу слоў, правапіс якіх падлягае засваенню.

Спіс цытаваных крыніц

1. Куліковіч, У.І. Правілы сучаснай беларускай арфаграфіі : вучэб. дапаможнік / У.І. Куліковіч. – Мінск : Новое знанне, 2011. – 222 с.

2. Сучасная беларуская літаратурная мова. Лексікалогія. Фразеалогія. Лексікаграфія. Фразеаграфія. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка і арфаграфія / Э.Д. Блінава [і інш.] ; пад рэд. Ф.М. Янкоўскага – Мінск : Вышэйшая школа, 1976. – 192 с.

3. Львова, С.И. Разные виды омонимии и их обучающие возможности / С.И. Львова // Русский язык в школе. – 1997. – № 3. – С. 3–11.

4. Лепешаў, І.Я. Лінгвістычны аналіз тэксту : вучэб. дапаможнік / І.Я. Лепешаў. – Мінск : Вышэйшая школа, 2009. – 287 с.

5. Боженко, Л.Н. Современная русская орфография как система в сопоставлении с белорусской орфографией : учеб.-метод. пособие для студентов высших учеб. заведений, обучающихся по специальностям: 1-02 03 02 Русский язык и литература; 1-02 03 04 Русский язык и литература. Дополнительная специальность / Л.Н. Боженко. – Мозырь : УО МГПУ им. И.П. Шамякина, 2011. – 183 с.

6. Куліковіч, У.І. Колькасны склад і тэрміналагічнае абазначэнне арфаграфічных прынцыпаў сучаснай беларускай мовы / У.І. Куліковіч // Веснік Гродзенскага дзярж. ун-та імя Янкі Купалы. Серыя 3. Філалогія. Педагагіка. Псіхалогія. – 2013. – № 1 (149). – С. 30–35.

7. Разумовская, М.М. Грамматический анализ при обучении орфографии : пособие для учителя / М.М. Разумовская. – М. : Учпедгиз, 1962. – 76 с.

8. Сямешка, Л.І. Беларуская мова : вучэб. дапаможнік / Л.І. Сямешка. – Мінск : Сучаснае слова, 1999. – 224 с.

9. Куліковіч, У.І. Уплыў новых правілаў арфаграфіі на розныя ўзроўні сістэмы беларускай літаратурнай мовы / У.І. Куліковіч // Моўнакультурная прастора Брэсцка-Пінскага Палесся : зб. навук. арт. : у 2 ч. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэсцкі дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна ; рэдкал.: М.М. Аляхновіч [і інш.]. – Брэст, 2011. – Ч. 1. – С. 177– 183.

10. Іўчанкаў, В.І. Беларуская арфаграфія : апавяданні і гісторыі / В.І. Іўчанкаў. – Мінск : Пачатковая школа, 2010. – 304 с.

11. Федоренко, Л.П. Принципы обучения русскому языку : пособие для учителей / Л.П. Федоренко. – М. : Просвещение, 1973. – 160 с.

12. Приступа, Г.Н. Основы методики орфографии в средней школе / Г.Н. Приступа. – Рязань : Рязанский гос. пед. ин-т, 1973. – 319 с.

13. Методика преподавания русского языка в школе: учебник для студентов высших пед. учеб. заведений / М.Т. Баранов [и др.] ; под ред. М.Т. Баранова. – М. : Изд. центр «Академия», 2001. – 368 с.

14. Ляшчынская, В.А. Методыка выкладання беларускай мовы : вучэб. дапаможнік / В.А. Ляшчынская, З.У. Шведава. – Мінск : РІВШ, 2007. – 252 с.

15. Ушаков, М.В. Обучение орфографии в связи с развитием речи в V–VI классах / М.В. Ушаков. – М. ; Ленинград : Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1947. – 92 с.

16. Калечыц, А.І. Дыктанты па беларускай мове. 9–11 класы : дапаможнік для вучняў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / А.І. Калечыц, А.К. Пекач, Т.Я. Старасценка. – Мінск : Нар. асвета, 2013. – 175 с.

17. Протчанка, В.У. Арфаграфія – важны кампанент у сістэме работы па развіцці мовы / В.У. Протчанка // Беларус. мова і літаратура. – 1998. – № 4 (13). – С. 14–22.

18. Беларуская мова : вучэб. дапаможнік для 5 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання : у 2 ч. / В.П. Красней [і інш.]. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2014. – Ч. 1. – 160 с.

19. Новикова, Т.А. Совершенствование орфографических навыков учащихся на основе осознания семантики слова в процессе изучения синтаксиса : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т.А. Новикова ; Нижегородский гос. пед. ун-т. – Нижний Новгород, 1994. – 19 с.